

Dziedzictwo etnograficzne Papui Zachodniej

19 sierpnia 2024

Papua Zachodnia, historyczne terytorium Zachodniej Nowej Gwinei, zamieszkiwana jest przez rdzenną ludność wyróżniającą się bogatą mozaikę kulturową, etniczną, tożsamościową i językową. Według różnych i niejednoznacznych statystyk, terytorium zajmowane od lat 1960. przez administrację Indonezji zamieszkuje ponad 250 grup plemiennych i 320 grup etnolingwistycznych. Zaprezentowany zbiór felietonów zawiera podstawowe wiadomości na temat sześciu wybranych ludów zachodniopapuaskich.

KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA LUDU LANI Z PAPUI ZACHODNIEJ

Lud Lani zamieszkuje przede wszystkim współczesne regencje Lanny Jaya, Jayawijaya, Intan Jaya i Tolikara.

Jednym fundamentalnych zagadnień w funkcjonowaniu ludzkich społeczności jest zaopatrzenie w żywność, tak więc i członkowie plemienia Lani muszą zajmować się rolnictwem i

polowaniem. Z pól pozyskują różne rodzaje bulw: bataty, maniok (singkong), jam (ubi), kolokazję (talas), owoce, w tym m.in. tzw. „czerwone owoce” (buah merah)), pomarańcze (jeruk), banany (pingsan), ananasy (nanas), czy awokado (alpukat). Co ciekawe, stworzenie pól uprawnych i ich ogrodzenie płotami to zadanie mężczyzn, którzy nie zajmują się rolnictwem. Sadzeniem i zbiorem owoców i warzyw zajmują się jedynie kobiety i taki podział ról jest uznawany za sprawiedliwy w tej społeczności.

Władza jest sprawowana poprzez wodzów, którzy pełnią tę funkcję dziedzicznie. Oznacza to, że istnieją specjalne linie rodowe, spośród których pochodzą. Typowanie kandydata na wodza nie dokonuje się jednak w sposób arbitralny, bowiem ów kandydat musi posiadać cnotę odwagi. Wybór wodza, czy też Szefa Dystryktu (Kepala Distrik) w ramach organizowania Władz Regionalnych (Pemerintah Daerah), odbywa się w czasie tradycyjnej uczyty, przygotowywanej w piecu ziemnym, wyłożonym rozgrzаныmi kamieniami (Mumu).

Kultura ludu Lani zakazuje małżeństw w obrębie tej samej linii rodowej (marga). Opłata ślubna (mas kawin), dokonywana przez mężczyznę wobec rodziny panny młodej wynosi przynajmniej 5 świń. Akt przekazania tych świń dokonuje się w kościele (gereja). Lud Lani pierwotnie dopuszczał poligamię (obyczaj ten został aktualnie wyparty z uwagi na silne wpływy protestantyzmu w tej grupie etnicznej). W przeszłości znane były przypadki mężczyzn, cieszących się 10-15 żonami.

Tradycja ludu Lani darzy wyjątkowym szacunkiem kobiety i istnieją na to dowody w codziennym życiu, a także ramach codziennych prac. Kobiety nie mogą pracować ponad siły, na przykład budować domów (honai), płotów, ogrodów, czy też wykonywać innych ciężkich prac. Kobiety są uznawane w tej kulturze za personifikację płodności i żyzności.

Tradycyjne domy noszą nazwę „honai” i jest ich kilka rodzajów. Istnieją takie przeznaczone dla mężczyzn, dla kobiet, inwentarza i odrębne, pełniące rolę kuchni. Domy mężczyzn są

ulożone w pewnym oddaleniu, bowiem to tutaj dokonywane są sekretne narady dotyczące prowadzenia konfliktów i zapewnienia bezpieczeństwa. Domy kobiet służą do wychowania i opieki nad dziećmi i są użytkowane w trybie permanentnym.

OBRZĘDY POGRZEBOWE LUDU LANI

Lud Lani żyje w zachodniej części Doliny Rzeki Baliem i w ramach praktyk pogrzebowych stosuje kremację. Ten sposób obchodzenia się ze zwłokami jest typowy dla wszystkich rdzennych mieszkańców z Doliny Baliem. Stosowany jest zarówno wobec osób zmarłych w wyniku starości, choroby, jak i tych poległych na polu boju.

Charakter ceremonii pogrzebowej odzwierciedla bardzo silną wiarę w istnienie duchów przodków (Roh Leluhur). Religijny sens ceremonii wyraża się w dążeniu do pomocy duchowi zmarłego, aby ten udał się do krainy duchów w sposób spokojny. Chodzi tu więc o zachowanie równowagi kosmicznej i społecznej. Właściwie przeprowadzony pogrzeb ma dać szczęście i zmarłemu i przynieść ukojenie opuszczonej przez niego rodzinie i krewnym.

Tradycja ludu Lani dzieli proces kremacji na poszczególne etapy. Przed rozpoczęciem palenia ciała organizowana jest uczta, gdzie potrawy pieczone są na gorących kamieniach w piecu ziemnym (Mumu). Na tę ucztę poświęca się pewną liczbę świń, która jest określona przez społeczną rangę i prestiż zmarłego. Potem przygotowuje się drewno na stos pogrzebowy. Pochodzi ono z tzw. drewna kazuarowego (pohon kasuari-casuarina). Następnie formowany jest dół głęboki na ok. 1 metr, gdzie zakumulują się popioły pochodzące ze zwłok. W tym dołku układane jest drewno w formę kwadratowego stosu. Zwłoki zostają posadzone na tym stosie w pozycji siedzącej, po czym pokrywane są kawałkami drzewa kazuarowego, tak aż przestaną być widoczne. Kiedy to się dokona, stos zostaje podpalony. Najtrwalszym elementem zwłok są kości, więc są one potem wybierane z paleniska i gromadzone w jednym miejscu. Pył ze

zwłok zostaje w dole.

Na terenie Dystryktu Kelila na miejscu kremacji układa się stos kamieni, ale w Dystrykcie Ilugwa miejsce kremacji otaczane jest płotem. Jeżeli znajduje się ono blisko tradycyjnych domostw (honai) wtedy utrzymywane jest w czystości, a płot jeśli zgnije i się przewróci, jest naprawiany. Jeżeli jednak grób jest oddalony od wioski (np. położony jest na terenie dawnej wioski lub dawnego ogrodu), to swobodnie zarasta roślinnością. W starej tradycji krewni wyrażali smutek poprzez odrąbanie siekierą palca w miejscu, gdzie przebiega staw. Tak czyniły kobiety, wierząc, że duch doceni ten gest jako wyraz smutku, miłości i szacunku. Ten rytuał ofiarny został opisany m.in. przez Turnera w książce „Ritual Process: Structure and Anti Structure” (1974).

Wszystkie religie dysponują systemem symboli. Symbole te często jednak nie mają uniwersalnego zasięgu i są rozumiane jedynie przez daną społeczność, ponieważ należą do jej własnego kodu kulturowego.

HISTORIA LUDU MEE I MONI. DAWNIEJ WOJOWALI, DZISIAJ DOBRZY SĄSIEDZI

Regencja Paniai stanowi wraz Deiyai, Dogiyai i Intan Jaya część tradycyjnego obszaru plemiennego Meepago (Wilayah Adat Meepago). W Paniai żyją dwie dominujące grupy etniczne, różniące się kulturowo: Mee i Moni.

Chociaż charakteryzują się one pewnymi różnicami, to zauważalne jest jednocześnie silne pokrewieństwo kulturowe. W obrębie gałęzi ludu Moni żyjącej w Paniai funkcjonują 4 dominujące rody: Zonggonau, Kogobau, Yatipai i Dimbau. Ojczyzną tego ludu jest regencja Intan Jaya. W odległej przeszłości wymienione rody przemieściły się na inny obszar za sprawą waśni z innymi klanami. Dążąc do utrzymania integralności wymienione rody migrowały na teren regencji

Paniai, gdzie zintegrowały się z ludem Mee, zachowując jednakże odrębną kulturę.

Należy wspomnieć, iż ludy Mee i Moni toczyły międzyplemienne wojny o utrzymanie zajmowanych obszarów. Konflikty miały bardzo niekorzystny wpływ na obydwie społeczności, tracące w ich rezultacie dużą liczbę swych członków.

Wedle przekazów starszyzny te dwie grupy etniczne miały również tradycję prowadzenia negocjacji, celem zakończenia zaistniałych konfliktów. Zgoda była osiągana na mocy posunięć określanych przez prawo zwyczajowe (hukum adat). Terytoria plemienne posiadały granice określone przez naturalne bariery przyrodnicze w postaci rzek i gór. Góry i rzeki, które zostały zajęte przez lud Moni, stawały się w pełni jego własnością, podczas gdy członkowie ludu Mee nie mogli się temu przeciwstawiać, musieli to akceptować, nie dokonywali odwetu, nie mogli domagać się żadnej rekompensaty.

Nieodłącznymi realiami plemiennego życia obydwu grup było wybieranie wodzów. Wódz taki musiał charakteryzować się odpowiednim charyzmatem, specjalnymi przymiotami duchowymi, jednym słowem posiadać ów „gen przywódcy”. Jednocześnie powinien wykazywać się zdolnościami akumulowania dóbr w postaci ziemi, a także inwentarza w postaci świń. Musiał on również posiadać wielki wpływ na ludzi, dzięki czemu był zdolny do tonizowania społecznych napięć, a także tłumienia konfliktów zmierzających do eskalacji.

Owszem te dwie społeczności różnią się kulturą, językiem i obyczajami, ale posiadają silne pokrewieństwo, tradycję dobrosąsiedzkich stosunków, a także wzajemnie szanują swe decyzje, służące realizacji istotnych interesów społeczności. Lud Moni posiada niepowtarzalną tradycję unikania sporów. Kiedy pojawia się konflikt, inicjatywę przejmują kobiety, których zadaniem jest rozwiązanie problemu. Ta bardzo stara tradycja jest kontynuowana po dzień dzisiejszy.

Lud Mee posiada unikalną cechę w dziedzinie lingwistycznej. Istnieje tutaj specyfika stosowanych dialektów, wynikająca nie tylko z zamieszkiwanego obszaru, ale również związana z konkretnymi liniami rodowymi (marga). Gałąź wschodnia ludu Mee (Koha) posługuje się dialektem innym niż na przykład zachodnia, zwana Koya. Te dialekty są jednak wzajemnie zrozumiałe przez obydwie podgrupy.

Lud Moni, jako sąsiadująca grupa etniczna posiada zdolność posługiwania się językiem Mee. Nie funkcjonuje to jednak w drugą stronę, bowiem członkowie ludu Mee mają olbrzymie problemy ze zrozumieniem języka Moni. Dlatego w miejscach publicznych są bardzo ostrożni i wypowiadają się raczej lakonicznie (zwłaszcza na obszarze zdominowanym przez Moni).

Lud Moni to mniejszość, funkcjonująca obok dominującej grupy Mee. Z tego też powodu niestety nie cieszy się ona dużym zainteresowaniem lokalnych władz (Pemerintah Daerah Kabupaten Paniai). Społeczność Moni jednak nadal trwa w odwiecznych tradycjach, strzeże swych obszarów, dążąc do zwiększania ich potencjału rolniczego. Z lasów pozyskuje orchidee (angrek) i rattanowe kije (np. do wyrobu koszy).

ASMATOWIE – LUD Z KRAINY WALECZNEGO KROKODYLA I DOBRODUSZNEGO FLAMINGA

Między wybrzeżem Morza Arafura a pasmem górskim Jayawijaya żyje jeden z najśłynniejszych ludów w Papui Zachodniej. Liczebność Asmatów szacuje się na ok 70 000 osób. Ze względu na miejsce zamieszkania i wynikające z tego zatrudnienia gospodarcze, możemy podzielić ich na 2 grupy. Tych na samym wybrzeżu (którzy są przede wszystkim rybakami), oraz tych żyjący w głębi lądu (to głównie rolnicy i myśliwi).

W ich mitologii szczególną rolę odgrywa bóstwo o imieniu Fumeripits (Deva Sang Pencipta). Wedle pradawnych przekazów Fumeripits zstąpił na ziemię na zachodnim horyzoncie, gdzie

zachodzi Słońce. Eksplorował ziemię, aż w pewnym momencie trafił na krokodyla (buaya), z którym stoczył zwycięską walkę, ale został ciężko ranny. Okazało się jednak, że zaopiekował się nim flaming o szlachetnym sercu i przywrócił go do zdrowia. Wtedy Fumeripits postanowił w tym miejscu wybudować dom, wyrzeźbił posągi krokodyla i flaminga, oraz bęben do tańca. Istnieje podobno również inny przekaz, wedle którego krokodyl i flaming to para mitycznych praprzodków (para pierwszych ludzi), od których wywodzą się Asmatowie.

Słynną tradycją ludu Asmat jest budowa domów kawalerskich (rmaḥ bujang) o nazwie „jew”. Nie mogą do nich wchodzić mężczyźni żonaci, w sporadycznych przypadkach jego progi mogą natomiast przekraczać jego progi. Asmatowie malują swe ciała trzema barwami: białą, czarną i czerwoną.

W ramach ich tradycyjnych wierzeń wyróżnia się trzy klasy duchów:

- Yi-0w – duchy przodków, nastawione przyjaźnie.
- Osbopan – złe duchy zamieszkujące niektóre miejsca lub przedmioty.
- Dambin-0w – złe duchy osób, które poniosły śmierć w kontrowersyjnych okolicznościach.

Rodzaje tradycyjnych uroczystości:

- Mbismbu – uroczystość związana z budową masztu, zwieńczonego rzeźbionymi motywami kultowymi;
- Yentpokmbu – święto związane z budową domu kawalerskiego „jew”;
- Tsyimbu – uroczystość dedykowana budowie dłubanek z pni drzew (perahu lesung);
- Yamasy pokumbu – święto tarcz (upacara perisai lub upacara tameng);

– Mbipokumbu – taniec z wykorzystaniem masek rytualnych (topeng ritual).

Asmatowie wierzą, iż duch zmarłego przed odejściem do niebios niepokoi żywych zsyłając choroby (penyakit), katastrofy naturalne (bencana), a nawet wojny (perang). Z tego też powodu należy zorganizować rytuał, któremu będą towarzyszyły tańce z ceremonialnym wykorzystaniem masek (Mbipokumbu) i tarcz (Yamasy pokumbu). Należy również wyrzeźbić rytualne słupy z motywami totemicznymi (patung bis) oraz celebrować rytualną ucztę, w trakcie której będą spożywane gąsienice sagowe (ulat-ulat sagu), na surowo lub pieczone na liściach.

O kontakcie z armadą dziesiątek dłubanych łodzi (perahu lesung), wypełnionych czarnoskórymi, pomazanymi białą, czerwoną i czarną farbą, wrogimi tubylcami wspominają dzienniki pokładowe z okrętu Jamesa Cook'a, który przepływał tamtędy w 1770 roku. Obecnie Asmatowie wyznają chrześcijaństwo z domieszkami wierzeń tradycyjnych, bądź rzadziej islamu [m.in. efekt działalności Al Fatih Kaffah Nusantara (AFKN), islamskiego duchownego (Ustada) Fadzlana Garamatana]. Nadal słyną jako twórcy niezwykłych rzeźb.

KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA LUDU KOROWAI

Lud Korowai stanowi jedno z plemion zamieszkujących Tradycyjny Obszar Plemienny Anim-Ha (Wilayah Adat Anim -Ha) w prowincji Papua Południowa (Papua Selatan). Dokładniej rzecz ujmując przedstawiciele tej grupy etnicznej żyją w regencjach Merauke, Boven Digoel, Asmat i Maapi.

Lud Korowai kontynuuje swą kulturę i tradycyjny styl życia od czasów zamierzchłych, aż do czasów nam współczesnych – dziedzictwo te w książce „Potrait Manusia Pohon” („Portret ludzi drzew”), opisał Hanro Yonathan Lekitoo. Nazwa Korowai ma rodowód holenderski, natomiast oni sami o sobie mówią Klufo Fyumanop (Klufo -człowiek, Fyumanop – chodzić na kościach nóg). W ten sposób podkreślają swoją swą tożsamość,

odróżniając się od Citak Mitak, czyli ludów używających łodzi do przemieszczania się i transportu. Istnieją grupy Korowajów, które przyjęły dobrodziejstwa nowoczesnej cywilizacji w postaci stalowych narzędzi (Korowai Besi) oraz takie, które nadal trwają w epoce kamiennej (Korowai Batu). Jak podkreśla jednak autor książki „Portret ludzi drzew”, wydanej w 2012 roku, wszyscy oni mówią o sobie „Klufo”. Zasięg języka Korowai jest ograniczony przez dwie rzeki (Sungai Dairom Kabur oraz Sungai Sirek).

Nie tylko lud Kamoro prowadził zbieracki tryb życia, bowiem z życia w gromadach, polegających na zbieractwie znany jest też lud Korowai. Pozyskiwanie naturalnych darów ziemi nie jest nigdy praktykowane w sposób przypadkowy i arbitralny. Musi się odbywać w ramach obszaru ograniczonego tradycyjnymi regulacjami, bowiem każda wioska złożona z klanów i rodów ma swe terytorium, z którego zasobów czerpie, walcząc o przetrwanie. W sytuacji kiedy myśliwi w trakcie polowania ranią świnie i ona mimo to ucieknie, bądź skona na terytorium innej grupy, myśliwi ci są zobowiązani prosić o pozwolenie na zabranie świni, lub przynajmniej muszą powiadomić klan lub ród, do którego dany obszar należy o swojej aktywności. Brak zezwolenia ze strony właścicieli ziemi plemiennej może skutkować późniejszym konfliktem. Lekitoo stwierdza w swej książce, że takie zasady bardzo przypominają te stosowane w życiu nowoczesnego człowieka, bowiem chodzi tu o pozwolenie na „wejście do czyjego domu i respektowanie zasad życia domowników”.

Korowajowie znani są jako „ludzie drzew”, bowiem budują swe domy na wysokości wielu dziesiątek metrów nad ziemią. Pewien mężczyzna, pochodzący z Zatoki Wondama (Teluk Wondama), 7 stycznia 1969 roku towarzyszący koreańskim filmowcom podczas kręcenia filmu, wspomina, że widział wtedy domostwa położone nawet 70 metrów nad ziemią. Istnieją 3 typy domostw ludu Korowai: dom na palach o wysokości 5 metrów; dom położony w koronach drzew kilkadziesiąt metrów nad ziemią; tymczasowe

szałasy budowane podczas biwaku w trakcie polowania i zbierania żywności. Rząd Zjednoczonej Republiki Indonezji (NKRI) prowadzi wobec tego koczowniczego ludu politykę zmierzającą do osiedlania jego członków i wprowadzania w obręb współczesnego społeczeństwa narodowego, jednak istnieją wciąż grupy żyjące w izolacji. Te eksperymenty społeczne były wyraźnie widoczne m.in. we wsi Basman w 2011 roku. Poszczególne klany i rody oderwane od swych tradycyjnych terenów narażały się na odwet ze strony innych grup, kiedy przemieszczając się (np. podczas próby dotarcia do pierwotnie zamieszkiwanego obszaru), zabierały sago i maniok z upraw nienależących do nich samych.

Tradycyjna opłata ślubna (pembayaran mas kawin) ma formę różnego typu naszyjników. Są to tzw. tali bono, a także naszyjniki z psich zębów (banggil- kalung dari gigi anjing) i zębów świń (gool- kalung dari tari babi). Naszyjniki z psich zębów mają 1-2 metry długości i są wykonywane z kłów. Każdy pies ma 4 kły, więc na naszyjnik o długości 1 metra potrzeba było 20-30 psów. Głowy zabitych psów były owijane w liście sago i chowane w sekretnych miejscach by się obłuzowały i wypadły same. Naszyjniki z psich zębów są traktowane jako rzecz wręcz bezcenna, największe bogactwo, noszone przez kobiety, jak również nastolatki i dzieci.

5. Język. Język Korowai należy do języków papuaskich, nie-austronezyjskich, dokładniej rzecz ujmując do południowo-wschodniej gałęzi języków Awyu- Ndumut. Język ten cechuje specyficzna struktura, wyraźnie się różniąca od tej znanej z języków austronezyjskich, takich jak bahasa melayu, czy bahasa indonesia. Przykładowo sens zdania „Nup kosuli lip” to „ja sago jeść”, czyli „ja jem sago”, lub „Nup dup lip” – „ja banany jeść”, czyli „ja jem banany”. Jest to odmienny model tworzenia zdań niż w językach austronezyjskich, jak np. tego używanego przez rdzennych mieszkańców z Zatoki Wondama (Teluk Wondama). Zdanie: „I ra so Wasior” („Ja idę do Wasior”) ma strukturę odpowiadającą językom austronezyjskim, jakimi są np.

języki malajskie, czy polinezyjskie. Język Korowai ma zastosowanie jedynie wewnętrzne, czyli funkcjonuje tylko w ramach tej grupy etnicznej.

Tańce ludu Korowai przypominają repertuar taneczny ich sąsiadów Asmatów. Charakteryzują się sekwencjami polegającymi na kołysaniu i drganiu ciałem przy jednoczesnym opieraniu się na szeroko rozstawionych nogach. Są wykonywane przy intonowanych pieśniach. Taniec Kulomon towarzyszy zbiorom sago. Rozpoczyna się o zmierzchu, a kończy rankiem. Wojenny taniec Hasam wykonywany jest przy użyciu łuków i strzał.

Przygotował: Rafał Szymborski

Zdjęcie: [Frans Huby](#) (CC BY 3.0)

Źródła: WolneMedia.net, Free West Papua Campaign Poland, Latarnik Papuaski

WYBRANA ŹRÓDŁOGRAFIA

1. Hari Suroto, „Mengenal Tradisi Kematian Suku Lani Papua”, <https://www.cnnindonesia.com/edukasi/20171017161029-445-249039/mengenal-tradisi-kematian-suku-lani-papua>
2. Yulince Zonggonau, „Cerita Suku Moni dan Suku Mee, Dulunya Berperang, Sekarang Hidup Berdampingan”, <https://econusa.id/id/ecoblog/cerita-suku-moni-dan-suku-mee-dulunya-berperang-sekarang-hidup-berdampingan/>
3. Puspasari Setyaningrum, „Mengenal Suku Asmat, dari Asal Usul hingga Tradisi”, <https://regional.kompas.com/read/2022/08/25/231220078/mengenal-suku-asmat-dari-asal-usul-hingga-tradisi>